

**Alfonso Comín, compromís
i testimoni del segle xx**

*María Comín,
historiadora*

En primer lloc vull agrair a la Fundació Nous Horitzons i a Iniciativa per Catalunya la publicació del monogràfic dedicat a l'Alfonso en la col·lecció El Pensament i l'Acció, en el 30è aniversari de la seva mort.

Donaré només unes pinzellades d'alguns aspectes de la seva vida, de la seva lluita i de l'herència que va llegar, lluny de fer-ne una biografia o una anàlisi del seu pensament.

Andaluces de Jaén,
aceituneros altivos,
decidme en el alma: ¿quién,
quién levantó los olivos?

¡Cuántos siglos de aceituna,
Los pies y las manos presos,
Sol a sol y luna a luna,
Pesán sobre vuestros huesos!

No los levantó la nada,
ni el dinero, ni el señor,
sino la tierra callada,
el trabajo y el sudor.

Andaluces de Jaén
aceituneros altivos,
pregunta mi alma: ¿de quién,
de quién son estos olivos?

Unidos al agua pura
y a los planetas unidos,
los tres dieron la hermosura
de los troncos retorcidos.

Jaén, levántate brava
sobre tus piedras lunares,
no vayas a ser esclava
con todos tus olivares.

Aquests versos de Miguel Hernández¹ cantats per Paco Ibáñez² formen part permanent dels records de la nostra infantesa, quan anàvem els estius des de Torrelles de Llobregat a banyar-nos al mar, més d'una vegada seguits pel cotxe de la policia secreta.

Els primers anys de la família viscuts a Màlaga, fruit de l'opció de l'Alfonso de treballar al servei dels pobres, renunciant a exercir la carrera d'enginyer, deixen una empremta permanent. Tal com escriu J. M. Castellet : "L'Alfons havia tornat definitivament compromès amb la classe obrera; una opció que havia pres intel·lectualment molts anys enrere, però que havia reblat en la pràctica en els anys andalusos. En tornar explicava, amb la vivacitat de sempre, la seva experiència del subdesenvolupament i la del descobriment del poble andalús, dia a dia, en

L'opció pels pobres i la vivència d'una fe profunda viscuda i arrelada en l'home podríem dir que sintetitzen el llegat que deixa l'Alfonso.

el barri on s'havien establert amb la Maria Lluïsa. Diria que aquesta vivència el va convertir, segurament, en un dels pocs intel·lectuals del país autènticament inserits en la realitat obrera³. Les amistats i coneixences construïdes a Màlaga i a Andalusia perduraran sempre més, amb els alumnes de les Escoles Professionals de l'Ave Maria i d'El Palo, amb els obrers i aprenents que van ajudar-lo quan va escriure *España del Sur*⁴, amb la JOC i grups cristians de base, més endavant amb Comisiones Obreras del Campo i la intensa relació amb les Fraternitats dels Germanets i Germanetes de Jesús de la família espiritual de Foucauld⁵. A Màlaga es manifesta en tota la seva plenitud “que el compromís es viu en la pràctica i en el cor de l'espiritualisme, però també del materialisme i del comunitarisme”⁶.

El tranvía de Huelín, o nuestro pueblo de cada día, (de *Las impresiones de un recién llegado a Málaga*)⁷, és il·lustratiu de la profunda creença que l'Alfonso tenia per l'Home, de la seva preocupació per les seves condicions de vida:

“El tranvía de Huelín, el de la Misericordia, es el último tranvía que queda en Málaga. Por poco. Ahora en diciembre, lo quitan. (...)”

El tranvía de Huelín une Málaga con ese barrio, uno de los barrios obreros y populares de más sabor y tradición de la ciudad. Allí está también, más reciente, la Barriada Girón, de viviendas protegidas, y al final el sector de la Misericordia.

El viajero que coge el tranvía de Huelín no debe tener prisa. Hay que tomárselo con calma. (...)

... Allí hay ocasión de bromear con el cobrador o con las chicas que van o salen del trabajo. Las de la textil, me refiero.

El tranvía de Huelín, el de la Misericordia, a las ocho es un centro de jolgorio. Sobre todo si toca un cobrador en vena. Las caras adormiladas sonrían, y poco a poco participan en las bromas.

Al tranvía de Huelín, el de la Misericordia, cuando falte le echaremos de menos. Sobre todo a las ocho de la mañana... Por la gente.”

En aquest text s'entreveu l'Alfonso “lúdic, divertit, irònic”⁸, tal com ens descriu J. M. Castellet i prossegueix: ”burleta, gran rialler, desimbolt, sorneguer, noctàmbul, xerraire, curios, xafarder, prodigiosament impuntual. (...) Es tractava d'una qüestió de la percepció del temps, (...) la impuntualitat de l'Alfonso era (...) una temptativa inconscient de retornar al temps natural, sobretot pel que feia al tracte amb la gent”⁹.

L'opció pels pobres i la vivència d'una fe profunda viscuda i arrelada en l'home podríem dir que sintetitzen el llegat que deixa l'Alfonso. L'essència del Nadal per al cristià¹⁰ és un dels textos on aquesta opció es percep amb més claredat:

“Només dos evangelistes narren el naixement de Crist: Mateu i Lluc. Sens dubte és aquest darrer qui dona més elements per interpretar allò que vol dir el naixement de Crist per a una consciència contemporània que l'identifica amb el Fill de l'Home, amb totes les ressonàncies prometéiques que té aquesta acceptació de l'Esperat, del Messies. (...) Així, tardament, es descobreix que Jesús no va nèixer ja com un rei sinó com un home vulgar, en procés d'emigració obligat per complir les necessitats del cens decretat per l'emperador August.(...)”

... Jesús va fer, des del seu naixement, una opció, i va nèixer com tants desheretats, en pèssimes condicions higièniques, sense abrigall, identificant-se amb aquells –milers, centenars de milers, milions– qui neixen així, en contraposició bel·ligerant amb els qui neixen com els reis.

La ruptura amb un origen acomodati de la narració és evident. Neix amb tots els símbols de la pobresa i no demana almoines sinó la companyia col·lectiva dels pastors. Aquests són els primers acompanyants de la família refugiada a la cova. Els pastors exerceixen immediatament la solidaritat que habitualment devien practicar entre ells. Amb freqüència les seves dones havien de parir en coves, com ho va fer Maria. La crida que contenia les paraules de l'àngel que els mobilitza cap el pessebre simbolitza la solidaritat tal i com l'entnem segons la consciència contemporània. Ningú, sinó els qui patien la seva matei-

**Fa segles que l'església institucional
prefereix la mesquinesa dels qui s'adaptaren a l'Herodes tirà que va tallar el coll
a milers d'innocents per tal d'acabar amb
un nen que, només amb el seu naixement,
ja havia posat en evidència el desordre i la
injustícia existents.**

xa condició, no podien reconèixer Jesús. Ni Herodes, ni escribes, ni fariseus, ni sacerdots, jerarquia de l'època, podien entendre la crida de l'àngel, ja que en el seu cor no hi cabia la solidaritat. Aquest és un valor que els poderosos desconeixen a través de la història; només els oprimits donaran forma i maduresa a aquesta component essencial de la fraternitat universal. Lluc ens dóna, amb aquest relat, una clau crucial del naixement de qui ja era conegut per les seves paraules dures i irreductibles, com el Fill de l'Home, solidari fins a donar la vida pels seus germans. El seu naixement explica la seva mort. (...)

Del vigor de la denúncia –l'allità en un pessebre– proposada en els orígens com una lluita contra la injustícia, amb prou feines si en resta la reflexió silenciosa, fonda, de les comunitats que, immerses avui en els barris treballadors, viuen l'arrel d'aquelles Paraules. Fa segles que l'església institucional abandonà la veu dels profetes en els quals es va inspirar Maria per pronunciar el Magnificat; prefereix la mesquinesa dels qui s'adaptaren a l'Herodes tirà que va tallar el coll a milers d'innocents per tal d'acabar amb un nen que, només amb el seu naixement, ja havia posat en evidència el desordre i la injustícia existents.

Quan hem viscut un Nadal que és el del milió de treballadors sense feina, el Nadal cristià només pot ser el de la protesta, el de la mobilització dels pastors per protegir els qui es troben a la intempèrie. No podem acceptar el Nadal que posa sordina sota els colors del gran magatzem i del càntic mel·lifu. Avui, com ahir, el Fill de l'Home està en disposició d'èxode, invisible entre el milió dels mancats de feina, amb els qui cobren la paga doble, allà on la burgesia dominant negaria que pot nàixer i tornar a nàixer.

L'església institucional ha pretès emportar-se Jesús a naixer a les seves clíniques amb bona calefacció. Però Jesús no neix amb ni entre la burgesia. Neix per jutjar-la com a rèproba d'injustícia. Si el signe de la divinitat es dona –i així és per al cristià– aquest signe està en guerra permanent amb la dominació dels poderosos, amb pregona unitat amb els pobres de la terra. Amb ells va jugar la seva sort i així va dividir el món.”

El 24 de gener de 1969, quan s'acabava de declarar l'estat d'excepció a tot el país, va haver a casa nostra una detenció massiva. Aprofitant la visita a Barcelona de Madame Mounier (Paulette, vídua d' Emmanuel Mounier) es van reunir a casa per parlar amb ella un grup d'amics i amigues, tots catòlics progressistes, que periòdicament es trobaven per parlar de temes relacionats amb la fe, amb la lluita dels cristians en la resistència, de problemàtiques i conflictes socials, polítics, sindicals... seguint més o menys la línia del grup de la Lettre francès. Com deia, doncs, aquell 24 de gener s'havien reunit a casa una vintena de persones i poc després de les 12 de la nit van ser detingudes. El replà de l'escala, l'escala, la porteria i tot el carrer eren ocupats per policies amb casc i metrallera. Després la policia va tornar a escorcollar la casa i van anar fins a la cabana de la terrassa, on hi tenia l'estudi l'Alfonso; a les seves parets hi havia diversos cartells penjats, entre ells un d'Andalusia on es llegia: “Si el andaluz acomodado piensa en Madrid, y el andaluz pobre piensa en Barcelona, ¿quién piensa entonces en Andalucía?”, una fotografia d' Emmanuel Mounier i un cartell del Che Guevara que un policia va arrencar i va trepitjar. Van ser a la presó cinc setmanes, el sumari en aquest cas no va prosperar, la jurisdicció militar es va inhibir i el Tribunal d'Ordre Públic (TOP)¹¹ al cap d'uns mesos va sobreseure el cas. Però a la sortida de la presó l'Alfonso es troba sense feina: per pressions del llavors ministre d'Informació i Turisme (expresident de Galícia que no es mereix que esmenti el seu nom) els companys de l'editorial Nova Terra l'acomien. D'aquella nit en conservo el record de la mare aixecant els nostres matalassos per amagar-hi papers que podien comprometre els detinguts o altres persones. Els fills vàrem viure aquest episodi com una part més de la tasca i la lluita del pare, la mare, els seus amics i companys i companyes. Ens van explicar que l'Alfonso i totes les altres persones havien anat a la presó “per dir la veritat”¹².

El 24 de gener de 1969, quan s'acabava de declarar l'estat d'excepció a tot el país, va haver a casa nostra una detenció massiva. Als fills ens van explicar que l'Alfonso i totes les altres persones havien anat a la presó "per dir la veritat".

El 7 d'octubre de 1969 torna a entrar a la presó Model, aquesta vegada per complir condemna del sumari que se li va obrir a arrel d'un article publicat a *Témoignage Chrétien*, el gener de 1967, titulat *Après le référendum, la répression*, en el qual analitzava el referèndum de desembre de 1966¹³. Aquell Nadal, als tres fills ens van arribar regals de tot arreu, sobretot de França, però els pares van acordar i ens van fer entendre que en triéssim un cada un, ja que als fills de la resta dels presos no els havien fet aquesta quantitat de presents i la majoria segurament no en tenien cap, de regal. Nosaltres hi vàrem estar d'acord i les joguines van ser portades a la presó Model per als fills dels presos polítics i comuns. Mentre l'Alfonso va ser a la presó, en Pere, la Betona i jo vàrem poder entrar dins, a la cel·la, un parell de vegades. Amb els companys de les altres cel·les de la mateixa galeria ens havia organitzat una petita festa, amb orquestra inclosa, fent música amb instruments improvisats, com una pinta recoberta amb paper de fumar que feia d'harmònica. Reproduiré dues cartes escrites per ell des de la presó, les quals il·lustren perfectament com va viure aquell temps.

Barcelona, 23 de febrero de 1969¹⁴

“Queridos María, Pedro y Elisabet:

Hoy es domingo. Todos los días me acuerdo mucho de vosotros, pero los domingos es como si aún fuera más difícil soportar el no estar juntos. Ahora ha salido el sol y me acuerdo de tantos domingos por la mañana cuando vamos a Torrelles¹⁵. Aquí no tenemos pinos, ni bosques. Pero el sol que ahora nos calienta es el mismo sol que veis vosotros, el mismo que os calienta a vosotros, el mismo que me pusisteis en los dibujos que hicisteis y que tengo aquí conmigo. Ya sé por “la

mare” que a veces estáis tristes por mí. Yo también lo estoy muchas veces, y los amigos que están aquí conmigo también. Pero al mismo tiempo tenemos que estar todos contentos, porque esta separación la sufrimos para que otros niños no tengan que estar separados de sus padres los domingos que hace sol. Todos los días pienso mucho en el día que nos vimos, el día del cumpleaños de María. Querría daros ahora un abrazo muy fuerte, pero no nos dejan. Quiero que trabajéis mucho en el colegio y que en casa ayudéis mucho a “la mare”. Aquí hay unos amigos que también están tristes hoy, por lo mismo. Estamos un poco cansados de estar aquí. Ahora estoy mirando la foto de los tres y veo a Pere con la pierna enyesada y me acuerdo de cuando estuvimos en Selva¹⁶ y luego de cuando íbamos este verano a la playa y también os veo ahora montando en bicicleta en Torrelles y... todo esto ahora nos lo han quitado. Pero sabed que “el pare” está junto a vosotros muy dentro de vosotros, y que todas las noches os da también un beso en la frente y la bendición desde aquí y que nada ni nadie puede separarnos nunca porque “ens estimem molt, de veritat”. Muchos, muchos besos y un abrazo muy fuerte. El pare.”

30 de diciembre de 1969¹⁷

“Pasado mañana ya pondremos 70. Pasaron los 50, nuestros 50, pasaron los 60, nuestros 60, aún más nuestros, más fecundos. Los 70 los iniciamos así, ha vuelto el frío, la humedad, a veces el viento, aquí no se sabe si Norte o Sur, se nos resguarda de muchas cosas. Pasan los minutos, horas, días, semanas, meses... El día del cumpleaños de Elisabet, justamente tres meses. Hay una redención valorada en mes y medio para este tiempo. La otra, ¿quién la mide? Todo recuerda nuestras tareas, cuánto quehacer por delante, y es como si supiéramos de antemano que nos quedamos a medio camino. Como la corneta que ahora suena, que no acierta a liberar el sonido que anuncia. Tareas y quehaceres que necesitan la libertad y constatar el espesor del encierro. Y día a día ir construyendo, ladrillo sobre ladrillo, esta libertad interior, la que estamos aprendiendo, levantando juntos. Veo el dibujo de María, el que hizo el día de Navidad, ¡qué madurez! Lo empezó por

Sigo preguntándome qué significa la Iglesia aquí, cuál es su sentido, quién consagra el signo, cómo anular los antisignos. Las buenas palabras... te aseguro que ando harto y ya jeringan tantas y tan repetidas y redichas buenas palabras. El vaciamiento de las palabras, el vaciamiento de la Palabra, eso es lo que hemos hecho con tanto repetirlas.

arriba, fue descendiendo: equilibrio, rigor en los trazos, profundidad en los colores. Todos los compañeros se quedaron parados de la agilidad, sentido de la composición, forma de narrarlo, de arriba abajo. A veces temo que la tarea de los hijos nos desborda. Pienso, a veces, te acuerdas, en cierto sentido de la alegría que aprendimos en Bernanos, en una pobreza que nos viene dada, como si nos tuvieran en una lista, y que al ir aceptando en lo hondo revela el sentido de mucho de lo sucedido anteriormente. Apenas hay margen para los romanticismos, las tareas se cumplen austeramente, ásperamente, en un difícil desierto habitado, en la aridez de la realidad, pero todo impregnado de las más tenues y verdaderas solidaridades cotidianas. (...) Sí, este tiempo es misterioso, estamos sumergidos más que nunca en este misterio de la liberación humana, por la que luchamos, vivimos, sabemos el sentido del propio misterio. Me encuentro mejor, me voy recuperando, aunque siempre quedo algo tocado por más tiempo que otras veces, después del “crack”. Ahora me noto cansado, la espalda como viejita. Querría, sencillamente, estar a vuestro lado. Pero estoy muy bien. Tú lo ves, lo penetras, vamos y venimos en cuanto debemos vivir. Mosén Rovira ha captado enseguida, ha profundizado, me ha hecho bien, porque hemos dado pasos adelante. Sigo preguntándome qué significa la Iglesia aquí, cuál es su sentido, quién consagra el signo, cómo anular los antisignos. Las buenas palabras... te aseguro que ando harto y ya jeringan tantas y tan repetidas y redichas buenas palabras. El vaciamiento de las palabras, el vaciamiento de la Palabra, eso es lo que hemos hecho con tanto repetirlas, así como si compungidos, como si mala consciencia, para

acabar siempre dando media vuelta y taconazo y ¡el que venga detrás, que arree! En esta desnudez de la celda, de la cárcel, donde cada quién es cada quién, la hipocresía y las buenas palabras resultan plásticas, insoportables, la gran trampa. Sólo que a veces el ruido de la ciudad anda tan lejos, tan apagado, que uno piensa que el tiempo se paró, que todo espera a que salgas, que no puede ser una unión tan fuerte, con los gruesos muros por medio. No, no “contamos nuestros años por relevos de rosas”; diría que por engarces de tiempos difíciles; sí, a veces, pienso, demasiado difíciles, sobre todo para ti. ¡Caray con el 69! Pero nadie puede romper nuestro tiempo, ¡ni los cochinos!.”

L'Alfonso compartia amb els fills la seva lluita, les preocupacions de la feina, la seva fe profunda, la seva militància i la seva gran vitalitat. Tant és així que el març de 1974 en Pere i jo, malgrat la curta edat que teníem, vàrem demanar anar a les manifestacions contra la pena de mort de Salvador Puig Antich, va ser el nostre bateig de córrer davant dels grisos. Les 5 darreres penes de mort del dictador també són viscudes amb molta preocupació per tota la família. Acompanyem el pare i la mare a les trobades de Cristians pel Socialisme¹⁸, moltes d'elles clandestines en els seus inicis, moviment que agrupà cristians de diferents confessions, catòlics i protestants. Sovint participem en les trobades de la comunitat cristiana de Cornellà d'en Nepo, en trobades de cristians progressistes, com una reunió que va haver a Sant Cugat del Vallès amb jesuïtes de tot Amèrica Llatina. Allà vàrem conèixer personalment Ignacio Ellacuría, Amando López i Jon Sobrino¹⁹, entre d'altres. L'efervescència de la lluita antifranquista, especialment la dels darrers anys, forma part de la nostra vida quotidiana. L'Alfonso ens convida a anar a concerts, actes... ens explica que la millor escola i educació que podem tenir és participar en la vida política i cultural del nostre país. Les primeres eleccions democràtiques de juny de 1977 són viscudes per tota la família amb il·lusió, acompanyem el pare a molts dels mítings i actes.

Era un gran lector, estimava molt la cultura, tots recordem com arribava a casa gairebé cada dia carregat amb un munt de llibres, i ens va inculcar als fills l'amor pels llibres. També era un gran cinèfil, li encantaven les pel·lícules de H. Bogart, entre altres, passió que també ens va transmetre. I va estimar molt la cultura catalana; testimoni d'això és

L'Alfonso compartia amb els fills la seva lluita, les preocupacions de la feina, la seva fe profunda, la seva militància i la seva gran vitalitat. Ens explica que la millor escola i educació que podem tenir és participar en la vida política i cultural del nostre país.

la seva tasca editorial a *Nova Terra*, *Estela* i *Laia* i molts dels seus articles. El 1976 funda i dirigeix *Taula de canvi*, revista que intenta ser un lloc de diàleg i confrontació de l'esquerra catalana. Va ser col·laborador habitual de les revistes *El Ciervo*, *Triunfo*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Por Favor*, *La Calle*, *El Viejo Topo*, *Andalán* i de la premsa del PSUC i el PCE, *Treball*, *Nous Horitzons*, *Mundo Obrero* i *Nuestra Bandera*. “La idea de la funció creadora de la cultura li venia d'antic”²⁰, i quan “hagué de triar un nom de guerra durant la clandestinitat, va escollir el d'un poeta, Carles Riba”²¹.

Persona molt vital, gaudia amb la natura. Era també un gran apassionat de la música clàssica, el concert d'arpa i flauta de Mozart, Malher i el Rèquiem de Fauré, la música sacra de Vivaldi, entre altres, l'acompanyaven les llargues estones que dedicava a escriure. Era un gran nedador i li agradava jugar al futbol al jardí de Castellterçol amb nosaltres i les nostres amigues i amics. Als estius, als capvespres s'adeltava contemplant la posta de sol a la Creueta de Castellterçol, amb la mare i en Toni.

Amèrica Llatina ocuparà també un espai important del temps de l'Alfonso i també de les nostres vides, primer amb el triomf de la Revolució cubana i més endavant amb el triomf de Salvador Allende i el govern de la Unitat Popular de Xile. Quan comencen les dictadures a Amèrica Llatina l'Alfonso aixopluga molts dels seus exiliats. A alguns d'ells, com Eduardo Galeano, els publica els llibres a l'Editorial Laia, de la qual era el director literari. La cultura llatinoamericana entra amb força a casa, ens porta els discos de Víctor Jara, Violeta Parra, Quilapayún, i quan vénen a Barcelona anem als seus concerts. Més endavant serà Nicaragua i Ernesto Cardenal amb qui establirà una forta amistat. Amb ell i amb Sergio Méndez Arceo, bisbe de Cuernavaca (Mèxic), escriu el

febrer de 1978 *Reflexión cristiana en Cuba*: “Con esta ocasión hemos querido hacer pública nuestra común reflexión, con la esperanza de que la palabra de Cristo quede unida, tal como Él quiso, a la suerte de los pobres, de los oprimidos, de los explotados.”²²

Els joves també van ser una preocupació constant per a ell. Així es reflecteix, per exemple, en el llibre *Juventud obrera y consciencia de clase*, escrit en col·laboració amb en Nepo. Aquest interès i preocupació el transmet també en el si del PSUC i participa l'any 1978 en les jornades “Joventut i socialisme”, organitzades conjuntament per la JCC i el PSUC.

La seva militància a Bandera Roja, al PSUC i al PCE, on ocupa llocs de direcció, és compartida amb tota la família. Defensa i clarifica la lluita dels cristians en els partits marxistes amb tot el que comporta de lluita antidogmàtica en el si de l'Església i dels Partits. Fa aportacions fonamentals pel que fa al diàleg marxisme-cristianisme, no només des d'un punt de vista polític sinó també filosòfic. “Cristianos, comunistas, siempre lo fuimos, aun sin partido, y ahora tratamos de hacer eficaz una intuición, un riesgo, una locura”,²³ escrivia el febrer de 1976. Estableix un diàleg interessant amb pensadors agnòstics i ateus. Emmanuel Mounier, Ernest Bloch, J. Moltmann, D. Bonhoeffer i els teòlegs de l'alliberament com Leonardo Boff i Gustavo Gutiérrez són el seu punt constant de referència:

“Hombre de malas compañías –va escriure referint-se a Emmanuel Mounier²⁴, i prossegueix–, te agradezco cuantas me presentaste. Te agradezco tu incitación a conocer el marxismo, a nosotros cristianos de “la católica España” protegidos en las décadas de los 40 y de los 50 contra toda contaminación, encerrados en nuestro *ghetto* de cruzada y de ortodoxia. A los dieciocho años, cuando te leía por primera vez y ahora cuando te releo a los cuarenta, penetro en ti con una enseñanza de esos réprobos, el empuje necesario para vivir “el cristianismo no como freno, sino como una locura, como una fuerza insensata de conmoción y de progreso”, tu llamada a la esperanza que surge de penetrar “en el corazón del materialismo, del colectivismo, y del espiritualismo”, la comunicación de un pensamiento que a muchos cristianos de mi época nos abrió el umbral de la cultura contemporánea.

La seva militància a Bandera Roja, al PSUC i al PCE, on ocupa llocs de direcció, és compartida amb tota la família. Defensa i clarifica la lluita dels cristians en els partits marxistes, amb tot el que comporta de lluita antidogmàtica en el si de l'Església i dels Partits. Fa aportacions fonamentals pel que fa al diàleg marxisme-cristianisme.

Raíz-Emmanuel Mounier, los surcos de tu rostro no son imagen ni de aburrimiento ni de amargura, no los conociste; son el encuentro de la vida que nace de la muerte, son el grito seco, “la vida es subversiva”, “el amor es el agitador”, son las dos flechas, trayectorias que resuenen “la verdad, la verdad os digo: la revolución está en medio de vosotros”. Tú creías en los hombres en lucha, especialmente en los réprobos, no dejaste de bregar un solo minuto de tu vida por ellos y por todos. Cárcel, enfermedad, separación, dolor y transfiguración de tu hija enferma para siempre a la que veías, cuando tu mano hablaba a aquella frente sin respuesta, “mirando mejor que la mirada”. Por eso eres testigo de esta gran verdad:

“El Reino de Dios está cerca de la Ciudad de la Comunión. Compañeros: sólo los muertos resucitan”.

Una vez más Ernesto Cardenal, su Oráculo sobre Managua, conectado con la esperanza que tú nos legaste en otro tiempo, más áspera, con menos poesías, pero con la misma veracidad.

Raíz-Emmanuel Mounier, hace muchos años ya que estás resucitando. Tu pensamiento fue subversivo, agitador. (...)

De hermano a hermano, de compañero a compañero, con Paulette como testigo, deseaba escribirte esta carta mientras nos encontramos en la Ciudad de la Comunión. Donde serán nuevas todas las cosas.

Hasta siempre, Raíz-Emmanuel Mounier.”

Per acabar, reproduiré un fragment de *Donde nadie estuvo todavía* (*Una palabra en la muerte de Ernst Bloch*)²⁵, a qui l'Alfonso va dedicar diversos escrits, text d'una profunditat i maduresa extraordinàries que podríem dir que sintetitza el seu pensament:

“Dice Bloch: “cada instante contiene... potencialmente la fecha de la consumación del mundo”. Y el hombre común que deambula en su despacho, oficina, taller o barco en alta mar, siente cada cuanto la posibilidad de ser alguien más que nombre y apellidos, una nómina a fin de semana o mes, el chiquillo del montón, que ya se lo advirtió el maestro para evitarle desengaños. Se siente, y no lo sabe –la propia conciencia es poco expresiva para uno mismo, si apenas late la incomunicación universal– protagonista de la consumación del mundo. Pero, ¿quién puede explicárselo? ¿Quién sabe qué será, cómo será la desesperada esperanza de un mundo consumado? ¿Acaso el viejo Bloch, receptor de huellas, sabe algo de ello después de su muerte, al final, en su muerte, como todas, hecha de vida anticipada? ¿Acaso lo saben los herederos de su esperanza laica? La consumación del mundo, ¿será acaso inmensa posibilidad de comunicación universal, la aparición simultánea del *Homo absconditus* reconociéndose en el *Deus absconditus* tan semejante a él que su resplandor destroza la radical vocación de Narciso? ¿Acaso ser para los demás en ese barco en huelga o en la asistencia a la solitaria Liv, que ha tratado de suicidarse?

Consumación de un mundo hecho de ambigüedades, un mundo cuya raíz misma es la ambigüedad –no separéis el trigo de la cizaña hasta el final de los tiempos–, en el que el gesto gratuito anticipa una posible, increíble, desesperada, utópica consumación.”

- 1 *Aceituneros a Viento del Pueblo, poesía en la guerra*, Ediciones “Socorro Rojo”, 1937, edició facsímil publicada per Ediciones de la Torre el 1992.
- 2 Paco Ibáñez 2, segon disc del cantautor, apareix l’any 1967.
- 3 Castellet, J. M., *Seductors, il·lustrats i visionaris. Sis personatges en temps adversos*. Edicions 62, pàg. 178. El paràgraf continua: “Per a mi, l’Alfons va ser sempre un intel·lectual en el sentit més precís del mot, és a dir, en aquella dimensió que intenta veure les coses del món en la seva totalitat i que la projecta en les seves obres. D’escriptors no intel·lectuals, de tècnics, de sacerdots, de sindicalistes o de polítics que han viscut els problemes de la classe obrera des de dins n’hi ha i n’hi ha hagut bastants a Catalunya i a Espanya. Alguns per la seva pròpia procedència, d’altres per una adhesió i una solidaritat que traspavaven les fronteres de classe. D’intel·lectuals, tanmateix, poquíssims, i l’Alfons n’era un.”
- 4 Publicat l’any 1965 per editorial Tecnos; IV vol. O. C.
- 5 L’espiritualitat de Charles de Foucauld, anomenat el “místic del desert”, es basa en l’esperit de pobresa i contemplació de la crida de Jesús. Els Germanets i les Germanetes de Jesús i les altres ordres de la família Foucauld viuen la seva espiritualitat, basada en la contemplació, en qualsevol situació, en la vida religiosa en la vida de família, sol o fent vida en comú. No és una espiritualitat del desert ni eremítica, és, per contra, una «espiritualitat de la relació» en les seves dues dimensions, la humana i la divina: relació d’amor amb Déu i relació d’amor amb les persones que compartim la vida, seguint Jesús de Nazaret, que va viure, enmig de les relacions interpersonals més comuns. Les Fraternitats de Foucauld, escampades per tot el món, viuen enmig de la pobresa, del seu treball, gairebé sempre manual, tal com escriu René Voillaume a *Au cœur des masses*: “Los Hermanitos de Jesús imitan, ante todo, la vida laboriosa de Jesús obrero en Nazaret, llevando a cabo en la pobreza una vida de trabajo, en contacto íntimo con los hombres, mezclados con ellos como la levadura en la masa, a fin de contribuir por el testimonio de sus vidas más que por sus palabras, a hacer conocer y amar a Jesús, Hijo de Dios, y a establecer entre los hombres, por encima de todas las divisiones de clases, razas y naciones, la unidad fraternal del amor del Salvador”. “Simplemente –escrivia l’Alfonso l’any 1960– nos llama a tomar ejemplo de los treinta años de vida oculta de Jesús de Nazareth: testimonio, contemplación, pobreza, trabajo...”
- 6 Castellet, J. M., opus cit. pàg. 176.
- 7 Article publicat a *El Ciervo*, En el Sur del Ruedo Ibérico, n.100, desembre de 1961; V vol. O. C. pàg. 260-261.
- 8 Castellet, J. M. opus cit. pàg. 176
- 9 Castellet, J. M. opus cit. pàgs. 176-177
- 10 Article publicat a *Treball*, n. 509, desembre de 1977; V vol. O. C. pàg. 1268.
- 11 El Tribunal d’Ordre Públic, també conegut com a TOP, fou una instància judicial especial existent en la fase final del franquisme. La seva missió va ser la repressió de les conductes que sota aquest règim dictatorial eren considerades delictes polítics i garantir l’estabilitat del règim franquista.
- 12 Veure a *L’Avenç* n. 74, setembre de 1984, *La detenció d’Alfons C. Comín durant l’estat d’excepció de 1969 a Temps era Temps*; Comín i Oliveres, Maria.
- 13 Va ser condemnat a un any i quatre mesos de presó per un delictes de propaganda il·legal, amb suspensió de qualsevol càrrec públic, professió o ofici i dret de sufragi, així com al pagament de les costes del judici.
- 14 Comín, Alfonso. VII vol. O. C., a *Cartas*, pàg. 575.
- 15 Torrelles de Llobregat, on la família vam estiuçar durant 3 anys.
- 16 Fa referència a Selva del Camp, concretament al convent de Sant Agustí –aixecat el 1598 pel Comú de la vila sota el mecenatge de Rafael Ripollès–, on des de l’any 1950, una vegada restaurat, s’hi havia instal·lat una comunitat de Missioneres Evangèliques

- Diocesanes, per a destinar-lo a Casa Diocesana d'Exercici. Allà s'hi feien colònies d'infants, trobades de grups etc. Nosaltres, concretament, hi anàvem amb un grup de famílies per Setmana Santa i de vegades a l'estiu, amb les quals compartíem grans i petits un espai de reflexió cristiana. L'Institut de Missioneres Seculars, fundat el 1940 pel sacerdot basc Rufino Aldabalde, no és una congregació pròpiament dita, i està constituït per dones al servei de l'església secular que exerceixen l'apostolat sense deixar la seva professió.
- 17 Comín, Alfonso. VII vol O. C., a *Vivir en prisión*, pàgs. 411-412.
 - 18 Cristians pel Socialisme o CPS, neix a Xile l'any 1971, fruit de l'experiència de treball en comú de cristians i marxistes: "Un grupo de trabajadores y de creyentes descubren la lucha de clases como eje fundamental de la realidad y de la historia. La lucha de los pobres toma un rostro definido en la lucha política de la clase obrera contra el sistema y a favor del socialismo. Ahí es donde toma cuerpo la convergencia entre radicalización política y radicalización cristiana. (...) En Abril de 1971 el grupo de sacerdotes y cristianos que trabajan en el sector popular convoca unas "Jornadas sobre la participación de los cristianos en la construcción del socialismo en Chile". De ahí sale el "Documento de los 80". (...) En Setiembre de 1971 nace el Secretariado Sacerdotal de Cristianos por el Socialismo. Surge con una vocación de presencia cristiana y política: presentes en el movimiento popular y en los partidos de izquierda. (...) De esta primera andadura podemos deducir que CPS nace de un grupo de creyentes que querían ser consecuentes con su fe y no tanto con su religión, que se sentían implicados en la historia de su país y no se encontraban en las filas de la Democracia Cristiana ni en la esfera de la jerarquía. Empezaron al margen de la jerarquía, en partidos y movimientos de izquierda marxistas, intentando apoyar el socialismo de Allende y comprometiéndose seriamente en la construcción de la Unidad Popular. No querían formar ni un partido político nuevo de izquierdas, ni una iglesia paralela a la establecida cerca del poder. Eran los inicios de unas señas de identidad que nos marcarían después a nosotros. (...) En Marzo de 1973 empezaba nuestra etapa de CPS en España. Gracias a la intuición y laboriosa convocatoria de Alfonso Carlos Comín y de García-Nieto, a un encuentro que fundaría CPS de España asistimos más de 200 personas de todo el territorio español en los días de la dictadura franquista en un albergue juvenil de Calafell, cerca de Barcelona." Cites de la ponència inaugural de les *Jornadas: 25 años de CPS*, que sota el títol "Caminando hacia un futuro incierto", va pronunciar José Mª García Mauriño, Secretari General de CPS-Espanya, a Barcelona el 5 de desembre de 1998.
 - 19 Jesuïtes de la comunitat de la UCA d'El Salvador. Ignacio Ellacuría –el rector- i Amando López van ser assassinats junt amb 4 jesuïtes més de la comunitat i la cuinera i la seva filla, per un comandament del batalló Atacatl de l'Exèrcit salvadorenc el 16 de novembre de 1989.
 - 20 Castellet, J. M., opus cit., pàg. 187.
 - 21 Castellet, J. M., opus cit., pàg. 183.
 - 22 Paràgraf final, tot el text va ser publicat a *Cuba, entre el silencio y la utopía*, a l'*Addendum I*, Editorial Laia 1979; III vol. O. C., pàgs. 463 a 466.
 - 23 Cita de *Carta escrita en el tren*, Barcelona - Bilbao, 5 de febrer de 1976, 9 nocte; VII vol. O. C. Pàg. 583.
 - 24 *Hacia el marxismo, con perspectiva cristiana. Carta abierta a Emmanuel Mounier a La reconstrucción de la Palabra*, Ediciones Paulinas 1977; II vol. O. C., pàgs. 764 a 766.
 - 25 Article publicat a *El Ciervo* el setembre de 1977 i després inclòs a *Por qué soy marxista y otras confesiones a III Breve reflexión sobre heterodoxos, disidencia y crisis del marxismo. Nota de lectura*, Editorial Laia, 1979; III vol. O. C., pàg. 327.

- Castellet, J. M.: *Seductots, il·lustrats i visionaris. Sis personatges en temps adversos*, Edicions 62, Barcelona, novembre de 2009.
- Comín, Alfonso, *Obra Completa*, vols. I, II, III, IV, V, VI, VII, Fundació Alfonso Comín.
- Comín i Oliveres, Maria, intervenció a la celebració del 69è aniversari del PSUC amb un acte d'homenatge a Alfonso Comín i a Joan N. García Nieto. ICV, Museu de les Aigües de Cornellà, 22 de juliol de 2005.
- Hernández, Miguel, *Viento del Pueblo, poesía en la guerra*, Ediciones de la Torre, 1992.
- *L'Avenç* núm. 74, setembre de 1984.
- Premio Internacional Alfonso Comín 1989 a la Universidad Centroamericana de San Salvador, José Simeón Cañas y a su rector Ignacio Ellacuría; Fundació Alfonso Comín, Barcelona, novembre de 1989.
- Taula de canvi, Extra núm. 3: Alfons Comín 1933-1980. Barcelona, juny de 1981.
- <http://www.carlosdefoucauld.org/Testimonios/rene1.htm>
- <http://www.charlesdefoucauld.org/fr/contact.php>
- <http://www.laselvadelcamp.org>
- <http://www.mscperu.org/espirt/santos/foucauld.htm>
- <http://www.nodo50.org/cps>
- web oficial de Paco Ibáñez-afordetiempo_com
- <http://www.uca.edu.sv>
- Viquipèdia